

nyékén pedig a fűrdőigazgatóság valósította meg a modern sport-horgászat lehetőségét.

A halászati jogot mindenhol bérlet útján értékesítették, bár csak századunkban fordítottak a bérleti viszonyokra nagyobb figyelmet. Így 1910-től vetettek ki bérleti díjat például az adakalei török lakosságra, akik a Duna balparti félmedrében addig háborítatlanul halásztak.

Az orsovai erdőhivatalban egyébként úgy látták, hogy az orvhalászat minden halszaporítási törekvésnek útját állja. Az orvhalászok ugyanis az Erdély-szerte robbanó- és kábítóanyagokkal halásztak, meszezték a vizet, sőt esetenként a patakot is elterelték. A belterjesebb haltenyésztés, a több hal pedig több orvhalászt vonzott, így a nagy költséggel megvalósuló elképzelések hamar zátonyra futottak.

Míndezek mellett összefoglalásként arra utalunk, hogy a kincstári vizek 1910-ben meghirdetett belterjesebb hasznosítása tulajdonképpen alig kezdődött el. Az erdészek – sok egyéb munkájuk mellett – nem nagyon tudták vállalni a patakok benépesítését, a halászati jog bárcázás mellett történő értékesítését. Helyette inkább a fejlett, ellenőrzött bérleti rendszer (amelyet szívesen kapcsoltak volna össze a vadászati joggal) kiépítését tartották a célravezető módszernek. Ugyanakkor már jelentkeztek a gazdálkodásból következő élőhelykárosítások is (például vegyszerek vízbe jutása, az úsztatás, tutajozás kártétele), amelyek élővilág-romboló hatására már felfigyeltek, de megakadályozására elég keveset tudtak tenni.

2.9 ERDÉSZETI OKTATÁS, KÍSÉRLETÜGY, KÖRNYEZET- ÉS TERMÉSZETVÉDELEM

Az 1879. évi erdőtvényben a nem magánerdők, tehát állami felügyelet alatt állók kezelését szakképzettséghez kötötték. Ez akadémiaiát végzett erdőtiszt és szakvizsgázott erdőőrök alkalmazását jelentette. Az elegendő számú erdőtiszt és erdőőr képzése viszont az államnak adott feladatot. Selmecbányán a felsőfokú, az ország négy másik helyén pedig az alapfokú erdészeti oktatást oldották meg. Az *erdőőri szakiskolák* közül kettő, a vadászerdei és a görgényszentimrei az általunk most vizsgált területen működött. (A másik két iskolának Liptóújvár és Királyhalom – Ásotthalom – adott otthont.)

A vadászerdei erdőőri szakiskola munkáját 1885 őszén kezdték meg. Az iskola helyének kiválasztásában alapvető szempont volt, hogy a sík- és dombvidéki tölgyesek kezeléséhez képezzenek erdőőröket. Ennek megfelelően határozták el a „vadászerdei tölgyerdő üzemét akképp berendezni, hogy a lehető legbelterjesebb kezelés és legnagyobb jövedelmezőség figyelembe vétele mellett a tanoncoknak alkalom nyújtassék a tölgyesekben előforduló minden üzemmódot tanulmányozhatni.”²⁴⁶ A fokozatosan bővülő, végül 2639 ha-os *tanulmányi erdőben* minden, a *mintaszerű tölgyerdőgazdálkodáshoz* kapcsolódó erdőalakot és erdészeti munkát kialakítottak, bemutattak. A házi kezelés folytán a hallgatók maguk is részt vettek az egyes műveletek előkészítésében és kivitelezésében.

A gyakorlatias képzést segítette a mintegy 15 ha nagyságú *csemetekert és gyümölcsfaiskola*. A kertben mindegyik hallgatónak egy-egy ágyást adtak, amiben a munkákat önállóan végezte. A csemetekertben a tölgyek mellett fenyőket és díszfákat is neveltek. A lehető legkorszerűbb módon, víztoronnyal, villanymotorral építették ki a kert vízvezetékét. Így rendszeres öntözést valósítottak meg, amely a századfordulón még egyáltalán nem jellemezte a hazai csemetekerteket.

A szakiskola központi épületei közül 1,8 ha-os *arborétumot* alakítottak ki. A tanulók a növénykertben tanulmányozhatták mind a hazai, őshonos, mind a külföldről behozott legfontosabb fafajokat. A kert különlegességét egy fasor adta. Ebben az összes, az iskolában oktatott legjelentősebb fafaj két-két példánya állt az erdőőri oktatásban vezérfonalként szolgáló BEDŐ Albert „Erdőőr...” című könyve tárgyalási sorrendjében. Az iskolában ugyanis 1908-ig, a tantárgyi oktatás bevezetéséig az elméleti ismereteket az említett BEDŐ-féle könyv alapján vették át. Így az erdőőri szakiskolák gyűjteményeit, sőt Vadászerdőn a gyakorlati oktatás egyik helyszínét, az arborétumot is ennek megfelelően rendezték el.

Az iskola régi *épületét* a temesvári hadparancsnokság egykori vadászkastélya adta. Az iskola alapításakor, 1885-ben azt részben átalakították, de a növekvő igényeknek így sem felelt meg. 1901-ben három új épületet emeltek, ahová az iskolát átköltöztették.

A vadászerdei szakiskola mind épületeit, mind szertárait, legfőképpen pedig erdeit illetően az egyik legjobban felszerelt erdőőri

iskolának számított. Valószínűleg ennek is köszönhetően kezdtek el 1918 őszén Vadászerdőn a *középfokú erdészeti oktatást*. Az új rendszerű iskola azonban már nem Vadászerdőn fejlődött ki. Ugyancsak 1918-ban indítottak egyéves erdő- és vadőri szakiskolát Hidasligeten, amely később Tatára költözött.²⁴⁷

Vadászerdőn nagy figyelmet szenteltek a vadászati oktatásnak is. Arra számítottak ugyanis, hogy a magánuradalmak szívesebben alkalmaznak majd szakképzett erdőőröket, ha azok a vadászati teendőket is el tudják látni. A vadászati oktatást 13 233 ha-os *vadászterület és mesterséges fácánnevelő telep* segítette.²⁴⁸

A szakiskola az *erdészeti kutatásügy* bázisát is jelentette. Az erdészeti kísérleti állomások 1898-ban történő megszervezésekor ugyanis bizonyos tudományos kérdések megoldását a már meglévő oktatási intézmények feladatává tették. Ekkor lett Vadászerdő a selmeci központi kísérleti állomás egyik külső telepe. Helyzetéből adódóan az általános – meteorológiai, növényszármazási megfigyelések stb. – témákon kívül főleg a tölgyerdőkkel kapcsolatos kísérleteknek adott helyet. Így megfigyeléseket végeztek a tölgycsemeték nevelésével, a tölgyesek gyéritésével, erdőművelési teendőivel és a mezőgazdasági közteshasználattal egybekötött erdőfelújítással kapcsolatban. Kimondottan gazdasági kérdésekkel is foglalkoztak. Arra voltak kíváncsiak, hogy a tölgyerdők értékesítésekor melyik módszert célszerű alkalmazni. Ezirányú tapasztalataikat más, távolabbi vidékek erdeinél mégsem lehetett fenntartások nélkül figyelembe venni. Temesvár közelsége, a kitűnő út- és vasúthálózat következtében meglévő jó fakeresleti viszonyok ugyanis más erdőbirtokokra csak részben voltak érvényesek.²⁴⁹

A vadászterdei kísérletek bemutatása szerepelt az Erdészeti Kísérleti Állomások Nemzetközi Szövetsége (IUFRO) VII. nagygyűlésének programjában is. A külföldi erdészeknek leginkább a tölgyesek gyéritésében elért eredményeket, illetve a mezőgazdasági közteshasználattal felújított területeket kívánták bemutatni. Az 1914 szeptemberére tervezett kongresszus azonban a háború miatt elmaradt, ezért Vadászerdő nemzetközi megismertetésére csak szűkebb körben került sor. Jártak itt például az Osztrák Birodalmi Erdészeti Egyesület képviselői 1910-ben, akiket meglepett az iskola kitűnő felszereltsége, minta-erdőgazdasága. Sőt az osztrákokban „felmerült

az az aggodalom, hogy ilyen pompás iskola talán nem alkalmas arra, hogy olyan embereket neveljen, akiknek később szerény állásban kemény küzdelmeket kell kiállni(uk)",²⁵⁰ de az iskola vezetői a szigort és a fegyelmet, az erdőőrök elhivatottságát állították a kételkedő véleményekkel szembe. Vadászterdő tehát mind az oktatást, mind a kísérleteket tekintve a magyar erdőgazdálkodás egyik alapintézményének adott otthont.

A másik erdőőri szakiskola, a *görgényszentimrei*, viszont kimondottan az erdélyi viszonyoknak megfelelő erdőőröket kívánt képezni. Az iskola megszervezése azonban éveket vett igénybe. BEDŐ Albert, aki maga is székelyföldi születésű volt, már 1885-ben tudósított arról, hogy az erdélyi iskola felállítását elhatározták, de a tanítás megkezdése előtt néhány akadály még áll.²⁵¹ Hét évvel később, 1892-ben a földművelésügyi miniszter székhelyet illetően Görgényszentimre mellett döntött, mert alkalmat akart adni „ezzel a székelyföld népének is, hogy fiai közül azok, kik az erdőőri szolgálatra hajlandósággal bírnak, maguknak a görgényi kincstári erdők körében az erdészeti műszaki segédszolgálatra képesítő szakképzettséget megszerezhessék, s hogy azután az erdélyi birtokosok és gazdák kellően képzett s mérsékelt fizetéssel megélhető oly egyéneket kaphassanak, kik az erdőhasználat és művelés terén jó és sikeres szolgálatot tehetnek”.²⁵²

A hosszú előkészítés után az iskola 1893 őszén nyílt meg Görgényszentimrén, az egykori Bornemissza-kastélyban.²⁵³ Az épület átalakítása éveket,²⁵⁴ az oktatási berendezések kiépítése pedig csaknem egy évtizedet vett igénybe.

Az iskola *botanikus kertjéül* a kastély parkja szolgált, ahol 1830-ban és 1880-ban nagyobb számban ültettek külhoni fafajokat. Az addigi fejlődésükből levonható tanulságokat PAUSINGER József 1894-ben összegezte.²⁵⁵ Így a szakiskola tulajdonképpen megalakulásától adatokat szolgáltatott az erdészeti kutatáshoz. A parkot idővel bővítették, a felső részét feltöltéssel alakították ki, ahová szintén ültettek külföldi fafajokat.²⁵⁶

A botanikus kerthez mintegy 20 kh-os (11,5 ha) *csemetekert* kapcsolódott. A kertben a tölgy- és bükkcsemetéken kívül exóta fafajokat is neveltek, amihez melegágyat alakítottak ki.²⁵⁷ Századunkban pedig bekapcsolódtak a gyümölcsfatermesztésbe. Egy 1918 őszén készített kimutatásból tudjuk, hogy szilva-, körte-, alma-, barack- és cseresz-

nyefákat neveltek, melyekből Vadászerdőre is szállítottak.²⁵⁸ A csemetekert mellett létesítettek meteorológiai megfigyelő állomást,²⁵⁹ illetve lövöldét, méhest és az állattartáshoz istállókat.²⁶⁰ A gyakorlati képzés tehát Görgényszentimrén is nagy hangsúlyt kapott, amihez századunkra kialakultak a megfelelő berendezések.

A szakiskola *kísérleti terepét* jelentette a Szabédon létesített kopárfásítási terület, illetve csemetekert, amelynek kezelését az iskola 1907-ben teljes egészében átvette.²⁶¹ Az ottani megfigyelések, kísérletek²⁶² azonban már átvezetnek a Mezőség kopárainak befásításához. Itt csak jelezzük, hogy a szakiskola növendékei a kopárfásításban is gyakorlatot szerezhettek.

A szakiskola *tanulmányi erdejét* 1899-ig kolozsvári erdőigazgatóság mocsári erdőgondnoksága kezelte. Ekkor új üzemtervet készítettek, és az iskola megkapta a kezelés jogát. A tanulmányi erdőből mintegy 180 kh-on (104 ha) a középerdőüzemet mutatták be. (A középerdő a szál- és sarjeredetű fák vegyes állománya.) A Mocsár-erdő 166,6 kh-os (95,9 ha) részén legelőerdőt képeztek ki, amely erdőüzem a községi, közbirtokossági erdőket jellemezte. 119,6 kh-at (68,8 ha) cserkéregtermelésre használtak, míg 916,7 kh (527,6 ha) volt a szálerdő. A Rákóczi- (Vár-) hegyen 20 kh (11,5 ha) véderdő állt.²⁶³ A hallgatók tehát Görgényszentimrén minden fontosabb erdőalak kezelésével megismerkedhettek.

Az oktatásban nagy figyelmet szenteltek – a szabédi kísérleti telepen kívül is – az erdősisítés és felújítás munkafolyamatainak. Jó sikerrel alkalmazták a mezőgazdasági köztreshasználattal egybekötött felújítást, amely addig Görgényben ismeretlennek számított.

Görgényszentimrén 1918 őszétől egyéves erdő- és vadőri szakiskolaként kezdték a tanévet, mert a vadászati tárgyak oktatásával szerették volna elősegíteni a háborúból hazatértek, netalán rokantak munkába állását, álláskeresését. Az 1918–19-ben kialakult helyzet azonban már nem tette lehetővé a tanév háborítatlan befejezését. Görgényszentimrén mindenesetre több mint két és fél évtizeden át lehetőséget adtak az erdélyi, székelyföldi fiatalok erdőőri pályájának előkészítésére.

Az erdőőri szakiskolákon kívüli *kísérletügy* erdélyi kincstári erdőt illető témájából a következőket emelhetjük ki.

Az erdészeti tudomány mérsékelt fejlettsége következtében a XIX. század második felében még szükség volt új, addig Magyarországon ismeretlen módszerek kialakítására. Az erdőművelésben a fafajok, az elegyarány, az erdőápolási és erdőnevelési munkák jórészt újszerűek voltak. Így feltétlen szükség volt a tapasztalatok összegyűjtésére, közzétételére. Ugyanez érvényes az erdővédelemre, sőt az erdőértékesítési eljárásokra is. Tehát az erdészek mindennapjaiban állandóan jelen volt az új megoldás, amelynek eredményeit legalább évente egyszer, az erdőtiszti értekezleten ismertetni kellett. Ezzel tulajdonképpen szinte minden erdőgondnok kísérletező, kutató munkát is ellátott.

A *szervezett kísérletügy* lényegében századunkban történő megvalósítása előtt is merültek fel tehát olyan kérdések, amelyek kiterjedt vizsgálódást, az erdőtiszti értekezletek publikumánál nagyobb nyilvánosságot követeltek volna. Például MAROSI Ferenc már 1886-ban javasolta a Marost övező dombok cserállományának tüzetes vizsgálatát. Megfigyelései szerint az ottani cseresek fái „fehér” és „fekete” változatra tagolódtak. Ezek felújítását, nevelését és legfőképpen pedig műszaki felhasználást csak komoly kutatásokkal lehetett volna kideríteni.²⁶⁴ Erre a kérdésre azonban a tudomány – ismereteink szerint – a vizsgált időszakban nem adott választ.

Jelentős eredményeket értek el viszont az erdészetet érintő *növényföldrajzi* megfigyelésekben. Ennek előmunkálatai között jelentős volt HAJDÚ János 1899. évi közleménye „A magyar-román országos határvonal erdészeti jelentőségé”-ről.²⁶⁵ A növényföldrajzi megfigyeléseket az erdészeti személyzet gyűjtötte, az adatokat pedig Selmecen összesítették. Ennek alapján jelent meg FEKETE Lajos és BLATTNY Tibor nagy összefoglaló műve „Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a Magyar Állam területén” címmel. A két-kötetes mű az Erdészeti Kísérleti Állomások Nemzetközi Szövetsége magyarországi nagygyűlésére készült el, sőt kiadták német nyelvű változatát is.²⁶⁶ Ezzel Magyarország, benne Erdély az erdészeti növényföldrajz által legjobban feltárt területek közé került. A könyv ma is alapforrása minden, a Kárpát-medence természetes növénytakarójával foglalkozó kutatásnak.

Az erdészeti kísérletügy – amely jórészt az állami területekhez kapcsolódott – magyarországi fejlődése tehát Erdélyből is kapott

segítségét. Ennek fontos bázisai voltak az erdőőri szakiskolák. Az első, ásothalmi (királyhalmi) iskola 1883. évi megnyitása után a második Vadászerdőn létesült. Vadászerdőre főleg erdészeti megfontolásból (a tölgyerdők kezelése miatt) került az iskola, de Görgey-szentimrére már gazdasági és szociális szempontokból. Azt azonban, hogy ezek a szakiskolák milyen hatással voltak a környező birtokosok erdőgazdálkodására, csak egy későbbi vizsgálódás alkalmával tudjuk felmérni.

2.9.1 Környezet- és természetvédelem, turisztika

A környezetvédelem az ember és a bioszféra védelmét jelenti az ember által előidézett technikai folyamatok és a romboló természeti erőknek a káros hatásától magának az emberiségnek, továbbá a természetes és mesterséges környezet fennmaradása érdekében. Ezért a környezetvédelem igyekszik az emberi tevékenységeket, a termelést, a közlekedést stb. úgy megszervezni, hogy azok káros hatása minél kisebb legyen. Az általunk most vizsgált időszakban természetesen sem a környezetvédelem mai megfogalmazása, sem pedig a mai környezetvédelem módszerei nem léteztek, de az erdélyi kincstári erdőkben is észrevettek bizonyos környezeti károkat. Ezek leírása és az esetleges védekezés, megelőzés kérdése így bekerült az erdészek mindennapi feladatai közé.

Például a kohófüst fákra gyakorolt káros hatásával a nagybányai főerdőhivatal érintett erdőgondnokságai behatóan foglalkoztak. Úgy találták, hogy az akác eléggé jól tűri a kohófüstöt, ezért mind a kohóvölgyi, mind a fernezelyi erdőgondnokság füstzónába eső területein ezzel a fafajjal erdősítettek.²⁶⁷

A kohófüstnél nagyobb gondot okozott a vízszennyezés. A Nagybánya körüli kohó- és zúzóművek vízi flórát és faunát pusztító hatásáról már szoltunk. A nagybocskói vegyi (szóda-)gyár vízszennyezése és a máramarosi sóbányákból (sószállítmányokból) kiszivárgó víz szintén veszélyeztette a vizek élővilágát, amelyet legjobban a halállomány pusztulásán tudtak lemérni.

Az Erdélyi Érchegységben ugyancsak a bánya- és zúzóművek okoztak vízszennyezést, míg Kudzsiron az állami vasgyár.²⁶⁸ Poiana-Mörulon (Almafatelepen) a „Winkler Testvérek” cég a fűrészport egy darabig a Bisztra-patakba vezette, „amely – szólt a megállapítás

1913-ban – nagy hátrányára van a patak szép pisztrángállományának.”²⁶⁹ Szintén a haltenyésztést hátráltatta az orsovai erdőhivatal ohadabisztrai erdőgondnokságában a vasművek és a márványkörfűrészek szennyvize.

A mai környezetvédelemben beletartozik a természeti erőforrásokkal való megfelelő gazdálkodás is, amelynek nyomai a vizsgált időszakban már megjelennek. A vizek felhasználását, különösen a *vízi erőművek* létesítését a vízjogról szóló 1913. évi XVIII. tc. átfogóan szabályozta. Ennek megfelelően lehetőség volt az erdészeti érdekek érvényesítésére is, mert a vízi erőművek létesítését engedélyező bizottság munkájában KAÁN Károly és CLEMENT Károly is részt vett.²⁷⁰ A törvényt követően már készültek olyan tervek, amelyek érintették az erdélyi kincstári birtokok érdekeit.

1917-ben tervezték a Bisztra-patakon Almafatelepnél egy völgyzárógát létesítését, amelynek a vizét a Strimbu-hegy lábánál építendő turbinatelephez vezették volna. Ugyanakkor a Bisztra folyón is vízi erőmű építését tervezték. A víz egy részét Nándorhegynél terelték volna a mintegy 12 km hosszú üzemvízcsatornába, amelyhez a Kopál-hegyen kiegyenlítő medence csatlakozott. Úgy gondolták, hogy a víz a medencéből majd nyomócsővezetéken jut el a Bisztranyíres határában létesítendő turbinatelepig. A tervezők hangsúlyozták, hogy a műveket a hordalék mozgására, az árvizek lefolyására, a jégzajlásra, a fausztatásra, tutajozásra és a haltenyésztési érdekekre figyelemmel fogják megépíteni. A két, összesen 40 ezer lóerőmű teljesítményű erőmű létesítésétől Dél-Erdély villamosenergia-ellátásának jelentős javulását várták. A tervet a földművelésügyi miniszterben elfogadták, mert úgy látták, hogy az építkezéssel sem a vízjoghoz kapcsolódó állami, sem az egyéb, például erdészeti érdekek nem csorbulnak.

Ugyanakkor engedélyezték a Temes folyón Lugoshely-Lugos térségében építendő vízi erőmű előkészületeit. A tervet készítő cég a kicsi, mindössze 2400 lóerő teljesítményű erőművel Lugos energiaszükségletét akarta biztosítani. A háborús helyzetben, illetve az azt követő időszakban ezeket az elképzeléseket mégsem valósította meg. A törekvések viszont jelzik, hogy a minden korábbinál nagyobb természetátalakításra Erdélyben is születtek tervek.

A természet megváltoztatásának megakadályozását, a tudományos és kulturális szempontból kiemelkedő jelentőségű természeti értékek védelmét, megőrzését és meghatározott célú fenntartását a *természetvédelem* tűzte feladatául. A mai természetvédelem eme kiforrott céljai természetesen a századfordulón még nem vetődtek fel teljes nagyságukban, de a védelemre utaló nyomokat az általunk most vizsgált időszakban is megtaláljuk.

A rendeletben, törvényekben meghatározott természetvédelem első jelentős eseménye az 1879. évi erdőtörvény *véderdőkre* vonatkozó intézkedései. Mint már utaltunk rá, az üzemtervekben megfogalmazott gazdasági cél ezen erdők fenntartását, lehetőség szerinti háborítatlanságát tartalmazta. Ez az értékes fajú, -genetikai tulajdonságú faállományok megmaradásának lehetőségét is jelentette. Ugyanakkor a fatenyészet felső határán lévő erdők mellett a havasi legelők, sziklacsoportok és az erdőkhez kapcsolódó természeti képződmények változtatás nélkül megtartását is biztosították. A növényzet megtartásával pedig lehetőséget adtak az ott élő állatvilág élőhelyének háborítatlan megőrzésére.

Mivel Erdélyben a kincstári erdők több helyen is az erdőtenyészet felső határáig felnyúltak, a véderdők természetvédelmi rendeltetését az államerdészet biztosította. Ennek gazdasági módjai közül ismételtelen utalunk a véderdők fölött fekvő havasi legelők rendezésére és a cirbolyafenyő megtartására, lehetőség szerinti szaporítására.

A gazdasági szempontokból független természetvédelmet a nevezetes fák, emlékerdők, emlékligetek védelme jelentette. A földművelésügyi miniszter 1900-ban rendelte el az államerdészet területén lévő *millenniumi* és *Erzsébet királyné emlékére* ültetett fák és más *történelmi nevezetességű természeti emlékek* összeírását.

Az erdélyi erdészeti egységek területén is voltak ilyenek, amelyek közül itt csak néhányat említünk meg.

Millenniumi ültetvényt létesítettek például a görgényi uradalom mocsári erdőgondnokságában. A 10 kh (5,76 ha) nagyságú, négyzet alakú területen, két út által négy részre osztott parcellákba kocsányos tölgyet, vörös tölgyet, hárs, kőrist és vörösfenyőt ültettek, az utakat pedig akáccal szegélyezték.²⁷¹

Az Erzsébet királyné emlékére 1898-ban ültetett „ligetekkel” kapcsolatban a lippai főerdőhivatalban évekkel később, 1913-ban FÖL-

DES János ezt jegyezte meg: „ezen ültetvények a liget jellegét egyáltalán magukon nem viselik, hanem egy sűrű fiatalost képeznek, melynek rendeltetését csak a jelző táblák felírásából lehet kivenni.” Ezt látva javasolta, hogy az ültetvényeket parkszerűen kezeljék; ritkítsák meg, az oda nem való fákat pedig vágják ki. Nem elég tehát az emlékültervényeket elültetni, a miniszteri felhívásra bejelenteni, hanem azokat gondozni is kell.²⁷²

A történelmi nevezetességű emlékek közül a *solymosi várromot és környékét* említjük meg, amely mintegy 1 kh (0,57 ha) területtel a kincstár birtokában volt. A vár csupasz, kőgörgeteges helyen állt, ezért MAROSI Ferenc már 1890-ben felvetette, hogy a hegyoldalt be kellene fásítani. A várat sok kiránduló látogatta, akiknek feljutását MAROSI útépítéssel kívánta elősegíteni. Ez a terv azonban Solymos község ellenállásán megbukott,²⁷³ mivel a községhez tartozott a hegyoldal tekintélyesebb része. Később magának a várnak a helyreállítását is a lippai főerdőhivatal szorgalmazta, de ebben az ügyben nem történt előrelépés.²⁷⁴

A természeti értéket újabb, ezúttal már nemcsak államerdészeti, hanem országos összeírásáról 1909-ben jelent meg miniszteri rendelet. Az erdőkincstári egységek számára pedig 1912-ben kötelezővé tették a természeti emlékek állapotáról szóló beszámoló készítését. Ezek alapján csaknem teljes áttekintésünk van Erdélyben is az 1910-es években államerdészeti kezelésben lévő természeti értékekről. Mivel a legnevezetesebb helyeket korábban, különálló tanulmányban már ismertettük,²⁷⁵ ezért itt csak néhányra utalunk.

A *máramarosszigeti erdőgazgatóság* Tisza balparti részén, a rónaszéki erdőgondnokság tölgyeseiből javasoltak védelemre részleteket, sőt egy különösen nagyméretű tölgyfát is. A *nagybányai főerdőhivatal* a Cigány-havas alatt elterülő őserdőt védte, amelyet ráadásul könnyen meg is lehetett közelíteni. A *kolozsvári erdőgazgatóság* a görgényi Mocsár-erdő egy részét az erdélyi fejedelmek bölényvadászatának emlékhelyévé kívánta tenni.²⁷⁶ A *szászsebesi erdőhivatal* a gredistyei (újvárhelyi) dák várromok környékét óvta. A *lippai főerdőhivatal* és a *lugosi erdőgazgatóság* védelmi munkájáról viszonylag keveset tudunk. Ott főleg csak a millenniumi és az Erzsébet királyné emlékére ültetett fák, facsoportok védelmével foglalkoztak. Az *orsovai erdőhivatal* viszont a területén lévő, szinte minden történelmi és

természeteti emléket pontosan összeírt, védelembe vett. Így a rusz-
kabányai Mozsár-hegytől a Kazán-szoros barlangjáig minden érték-
ről beszámoltak.

Mivel az általunk most vizsgált időszakban a termé-
szetvédelemről törvény nem született, ezért a természeti értéket főleg
csak erdészeti módszerrel óvták. Az összeírt és védelemre javasolt
helyeket, tárgyakat az erdészeti személyzet védte, illetve egy-egy
erdőrészlet, erdőben lévő nevezetes hely háboríthatatlanságát az erdé-
szeti üzemtervekben rögzítették.

A nevezetes helyek védelme szorosan összefügg azok megismeré-
sével és megismertetésével. Erre a bontakozó *idegenforgalomnak, tu-
risztikának* is szüksége volt, amely idegenforgalmat részben szintén
az államerdészet szervezetébe utaltak.

Erdélyben a kincstári fürdőigazgatóság, illetve felügyelőség alá
tartozó telepeken (Herkulesfürdő, Vízakna, Radnaborberek) kívül
kimondottan erdészeti kezelésű fürdő (nyaraló-) telep is volt, a *ma-
gurai* (szamosfői). Ezt a telepet a századfordulón erdész, SOMKERE-
KI Gusztáv tervezte, építette meg, majd a kolozsvári erdőigazgató-
ság üzemeltette. A telepen telket vásárló, ott nyaralót építő, főleg
kolozsvári lakosok azonban nem voltak megelégedve sem a fürdő-
hely felszereltségével, sem a magurai erdőőr vendéglátási lehetősé-
geivel. A magurai üdültulajdonosok 1906-ban a földművelésügyi
miniszterhez fordultak ezen „magyar nemzeti szigetnek” a tovább-
fejlesztése érdekében. A források, vízvezetékek modern kiépítését a
rendszeres közlekedési lehetőségek megteremtését, a vendéglő bőví-
tését és turistaszállások létesítését kérték. Sőt, még egy pisztrángte-
nyésztő-telep kialakítására is gondoltak.²⁷⁷

A fejlesztés közül azonban megoszlottak a vélemények, így az
1910-es években sem történt semmi komolyabb előrelépés. A telep
további építését az erdészek egy része ugyan indokoltnak, a másik
része elvetendőnek tartotta. A fejlesztők legfőbb érve a telep csodá-
latos fekvése, a századfordulón befektetett tőke megfelelő működte-
tése volt. Ennek érdekében 1913-ben javasolták, hogy Jósikafalváról
vezessék fel a telefont, illetve nyáron postahivatal is működjön fenn.

A másik tábor érveit 1913-ban a témafelelős erdőmérnök így fog-
lalta össze: „úgy vagyok meggyőződve, hogy az ezen telepnek to-
vábbi fejlesztésére fordított minden befektetés holt tőkét jelent, mivel

megfelelő közlekedés hiányában itt kellő látogatottságra kilátás egyáltalán nincsen, az ott lakó néhány család miatt pedig semmiféle jövedelmet nem ígérő tőkebefektetést indokolatlannak találok, egyedül a nyaralótelep létesítményeinek jókarba hozatalát, illetve fenntartását javasolom.²⁷⁸

Az erdészek véleményét nagyban befolyásolta az a helyzet is, hogy a fürdőtelepre vezényelt, vendéglősi feladatokat is ellátó erdőőrök 2–3 évente cserélődtek. Így a kolozsvári erdőigazgatóságnak visszatérő gondja volt megfelelő, lehetőleg gyermektelen házaspárt találni, akik a vendéglősi teendőket is elvégezték. A telep mindentől való nagy távolsága, a magas hegyek közötti elzártság, meglehetősen mostoha körülmények még a legedzettebb erdőőröket is elriasztották. Ráadásul a gyenge vendégforgalom szűkös megélhetést biztosított.²⁷⁹ Ennek ellenére a fürdőhelyet a háború éveiben is folyamatosan működtették, bár Magura 1916-tól a külső hadművelati zónába esett.²⁸⁰

Az államerdészet 1913-ban további kincstári fürdőtelepek kialakítására tett javaslatot. Az orsovai erdőhivatal *Ruszkabányát* kívánta fejleszteni. „Ruszkabánya ugyanis – írták – kies és szélmentes fekvésénél, kiválóan tiszta, pormentes levegőjénél, az erdők közelségénél, nemkülönben kristálytiszta patak– és kitűnő minőségű forrásvizénél fogva oly előfelvételekkel rendelkezik, amelyek ezen községet úgy szólván praedistinálják arra, hogy Magyarország délvidékének, különösen Torontál, Temes és Arad vármegyék síkvidéki lakossága a nyári hónapok tűrhetetlen melege elől menekülve, ott a legrövidebb úton és kevés költséggel enyhülést találván, magának kellemes és egészséges tartózkodást biztosítson.”

Ruszkabányán egy részvénytársaság el is kezdte az üdülőtelep kialakítását. Melegfürdőt, uszodát, teniszpályát létesített, az erdőkben pedig sétautakat alakított ki. Az orsovai erdőgondnok úgy gondolta, hogy jó lenne, ha ezt a telepet a kincstár házi kezelésbe venné.

Hasonlóan kellemes környezete miatt *Ponyászkát* is nyaralótelepnek javasolták, de ott a megközelítés okozott gondot. Az orsovai erdőhivatal úgy foglalt állást, hogy amíg a bozovics-aninai vasút meg nem épül, addig a ponyászkai telepet nem lehet fejleszteni.²⁸¹

A kedvező természeti adottságok ellenére az erdélyi kincstári nyaralótelepek és a kialakuló természetvédelem értékei nem vonzottak jelentős idegenforgalmat. Az Erdélyi Kárpát Egyesület (székhely:

Kolozsvár) és a Siebenbürgischer Karpathen Verein (székhely: Nagyszeben) működése is azt mutatta, hogy Erdély rossz közlekedési viszonyai, igen mostoha elszállásolási lehetőségei századunk elején sem tették lehetővé a komolyabb idegenforgalmat. Különösen nem láttak módot arra, hogy Erdélyt a nemzetközi turistaforgalomba számottevő mértékben bekapcsolják.²⁸²

Összességében tehát az általános fejletlenség nagyban gátolta ezen országrész kincstári erdőinek üdülési, pihenési hasznosítását, ugyanakkor a fejlődést jelentő gyárak, üzemek természetpusztításai óvatosságra intettek. A kincstári erdészek szeme előtt a Magas-Tátrában megvalósított, szintén erdészeti közreműködéssel kiépült üdülőközpont lebegett, de a magurai telep látogatottsága minden fejlesztési elképzelést lehűtött. A természetvédelem szempontjából becses értékek összeírásával és azok megóvására tett kezdeti törekvésekkel viszont az erdélyi államerdészet együtt haladt a példának tekintett felvidéki erdészeti egységekkel.

2.10 MUNKÁS- ÉS SZOLGÁLATI VISZONYOK

2.10.1 Munkásviszonyok

A kincstári erdőmunkások helyzete a dualizmuskori magyar erdőgazdálkodás egyik alapvető problémáját jelentette. Vizsgálódásaink során láttuk, hogy az értékesítés, az esetleges állami beruházások, illetve magának a házilag os erdőkezelésnek a megvalósítása nagyban függött az adott terület munkásviszonyaitól. A kiegyezés után kiépülő, a bányászattól független kincstári erdőgazdálkodás ráadásul éppen a munkásokkal kapcsolatban örökölt olyan kötöttségeket, amelyek feloldása vagy a kor követelményeihez való igazítása időről időre gondot okozott.

A kincstári állandó, ún. *szegődött munkások* foglalkoztatása legelőször Máramarosban kezdődött. A lucfenyvesek nagyobb arányú kihasználásának kezdetekor, a XVIII. század utolsó évtizedeiben az erdei munkában járatos munkaerő biztosítására Felső-Ausztriából és a Szepességből munkáscsaládokat telepítettek be. A családok férfi tagjait állandó erdőmunkásokként, a munkák közvetlen vezetőiként alkalmazták. A megállapított szegődségen és napszámberén kívül a munkások és családtagjaik számára különféle kedvezményeket biztosítottak, amelyet „Dienstverfassung”-ban rögzítettek.²⁸³